

WYRÓŻNIKI KULTUROWE WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

POWIAT ALEKSANDROWSKI

1. Ogólna charakterystyka

W wyniku reformy administracyjnej z 1999 r. powiat aleksandrowski składa się z 9 gmin, w tym 3 gmin miejskich (Aleksandrów Kujawski, Ciechocinek, Nieszawa) i 6 gmin wiejskich (Aleksandrów Kujawski, Bądkowo, Koneck, Raciążek, Waganiec i Zakrzewo). Sąsiaduje z powiatem lipnowski, toruńskim, inowrocławskim, radziejowskim i włocławskim..

Według danych z 2021 r. powiat zamieszkuje 54 701 osób. Największym miastem jest - Aleksandrów Kujawski, który zamieszkuje 11 974 osób). Inne miasta to Ciechocinek (10 486 os i Nieszawa (1 823 osób).

Pod względem etnograficznym (historycznym) to obszar Pod względem etnograficznym (historycznym) jest to obszar Kujaw.

2. Kontekst historyczny

Dla współczesnego powiatu aleksandrowskiego możemy wymienić następujące, podstawowe okresy historyczne: w okresie średniowiecza obszar należał częściowo do Kujaw, częściowo zaś do ziemi dobrzyńskiej. W XIV i na pocz. XV w. miała miejsce okresowa okupacja części ziem przez Krzyżaków; okres I Rzeczypospolitej (1466-1772 – po pokoju toruńskim częściowo w woj. inowrocławskim, częściowo brzesko-kujawskim), okres zaboru pruskiego, Księstwa Warszawskiego i zaboru rosyjskiego (1772-1918), okres II Rzeczypospolitej (1918-1939), okres okupacji hitlerowskiej (1939-1945), okres PRL-u (1945-1989), okres III Rzeczypospolitej (1989-).

Najważniejsze wydarzenia (wybór):

1404 – podpisanie porozumienia polsko-litewsko-krzyżackiego w Raciążku

1460 – lokacja miejska Nowej Nieszawy

1-2 XII **1519** – pobyt króla Zygmunta I Starego w Służewie

1791 – rozpoczęcie prac wiertniczych w okolicach dzisiejszego Ciechocinka i Raciążka

1824-1859 – budowaieżni I, II, III oraz warzelni soli

1862 – budowa stacji kolejowej w Aleksandrowie Kujawskim
1872-1875 – powstanie Parku Zdrojowego w Ciechocinku
1877 – powstanie cerkwi prawosławnej w Aleksandrowie Kujawskim
1879 – spotkanie cesarzy Aleksandra II i Wilhelma I w Aleksandrowie Kujawskim
1886 - budowa kościoła rzymsko-katolickiego w Aleksandrowie Kujawskim
XIX/XX - budowa synagogi w Aleksandrowie Kujawskim
1920-1923 – funkcjonowanie obozu internowania dla żołnierzy ukraińskich w Aleksandrowie Kujawskim

3. Instytucje i postacie działające na rzecz popularyzacji lokalnego dziedzictwa kulturowego

- Aleksandrowska Izba Historyczna w Aleksandrowie Kujawskim
- Chorągiew Zaciężna Ziemi Kujawskiej [\[link\]](#)
- Fundacja Kujawska Kolej Wąskotorowa Dobrze-Waganiac [\[link\]](#)
- Fundacja „Solankowa Dolina”
- Gminny Ośrodek Kultury w Bądkowie [\[link\]](#)
- Gminny Ośrodek Kultury w Konecku [\[link\]](#)
- Gminny Ośrodek Kultury w Raciążku [\[link\]](#)
- Dom Kultury w Zakrzewie [\[link\]](#)
- Europejskie Towarzystwo Edukacji i Kultury Romów
- Kuźnia talentów.Peron 9 i ¾, w Aleksandrowie Kujawskim [\[link\]](#)
- Miejskie Centrum Kultury im. Mariana Szafrąńskiego w Aleksandrowie Kujawskim [\[link\]](#)
- Miejskie Centrum Kultury w Ciechocinku [\[link\]](#)
- Muzeum Białych Kujaw w Słońsku [\[link\]](#)
- Muzeum Warzelnii Soli i Lecznictwa Uzdrowskiego w Ciechocinku [\[link\]](#)
- Muzeum Stanisława Noakowskiego w Nieszawie, filia Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku [\[link\]](#)
- Muzeum parafialne w Raciążku [\[link\]](#)
- Nieszawskie Towarzystwo Kulturalne
- Stowarzyszenie “Aktywni Na Wsi”[\[link\]](#)
- Stowarzyszenie Kulturalne "Serpentyna" [\[link\]](#)
- Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe im. Ignacego Jana Paderewskiego w Zbrachlinie
- Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe Na Rzecz Rozwoju Wsi Święte i okolic [\[link\]](#)
- Stowarzyszenie “Partnerstwo Dla Ziemi Kujawskiej” [\[link\]](#)
- Stowarzyszenie Przyjaciół Łazieńca " Cudne Manowce" [\[link\]](#)
- Stowarzyszenie Razem dla Ciechocinka [\[link\]](#)
- Towarzystwo Miłośników Nieszawy [\[link\]](#)
- Towarzystwo Przyjaciół Aleksandra Kujawskiego [\[link\]](#)
- Towarzystwo Przyjaciół Ciechocinka [\[link\]](#)
- Towarzystwo Przyjaciół Niziny Ciechocińskiej

4. Wydarzenia kulturowe

- Festiwal Operowo – Operetkowy w **Ciechocinku** (od 1997 r.)
- Festiwal Parzybroda w **Białych Błotach**, gm. Aleksandrów Kuj. i w Aleksandrowie Kujawskim (od 2010 r.)
- Festiwal Wielka Gala Tenorów w **Ciechocinku** (od 2004 r.)
- Kujawsko-Dobrzyński Dzień Kultury Rolniczej, Leśnej i Łowieckiej w **Ciechocinku** (od 2015 r.)
- Międzynarodowy Aleksandrowski Festiwal "Dwóch Cesarzy" w **Aleksandrowie Kujawskim** (od 2006 r.)
- Międzynarodowy Festiwal Piosenki i Kultury Romów w **Ciechocinku** (od 1997 r.)
- Ogólnopolskie Spotkania Poetów Biała Lokomotywa w **Łazieńcu** (od 1999 r.)
- Piknik Rycerski w **Aleksandrowie Kujawskim**
- Powiatowy Konkurs Dziecięcej Piosenki Ludowej (2006 r.)
- Spotkania z Folklorem Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej w **Ciechocinku** (od 1972 r.)
- Przegląd Zespołów Ludowych w **Konecku** (od 2001 r.)

5. Dziedzictwo niematerialne

- zwyczaje zapustne – „**chodzenie z kozą**” na Kujawach w powiecie aleksandrowskim. Uliczne przemarsze przebierańców m. in. w Straszewie (gm. Koneck), Wólce, Ostrowąsie, Służewie, Opokach, Przybranowie, (gm. Aleksandrów Kujawski), Zakrzewie i Siniarzewie (gm. Zakrzewo). Korowody w Aleksandrowie Kujawskim i Ciechocinku [\[link\]](#)
- tradycja „**ucieczki/padania na ziemię**” strażników podczas rezurekcji w Straszewie, gm. Koneck
- zanikłe tradycje „wodniaków” w Nieszawie
- dziedzictwo **kulinarne**:
 - Ciechocińska sól (produkt wpisany w 2011 r.), Ciechocinek
 - Księżycówka z Kujaw (produkt wpisany w 2008 r.), Wołuszewo, gm. Aleksandrów Kujawski [napój alkoholowy]
 - Sok z kapusty kwaszonej (produkt wpisany w 2008 r.), Służewo, gm. Aleksandrów Kujawski [sok z kapusty, kiszenie kapusty - “rytuał” na polskiej wsi]
 - Żur kujawski (produkt wpisany w 2008 r.), Służewo, gm. Aleksandrów Kujawski [potrawa wytwarzana z zakwasu chlebowego, mąki i wody]

- Wino domowe z Kujaw (produkt wpisany w 2008 r.), Aleksandrów Kujawski [napój alkoholowy]
- Amoniaczki (produkt wpisany w 2011 r.), Kaniewo, gm. Boniewo [wyroby piekarnicze i cukiernicze]
- Mazurek orzechowy (produkt wpisany w 2011 r.), Kaniewo, gm. Boniewo [wyroby piekarnicze i cukiernicze]
- Rosopita (produkt wpisany w 2013 r.), Bądkówko, gm. Bądkowo [zupa]
- Masło wiejskie z Wołuszewa (produkt wpisany w 2013 r.), Wołuszewo, gm. Aleksandrów Kujawski
- odtwarzany strój kujawski - obecny podczas lokalnych wydarzeń kulturowych i religijnych
- haft kujawski (podobnie jak w innych powiatach)
- **zespoły folklorystyczne** (wybrane):
 - Kapela rodzinna Kochanowskich z Aleksandrowa Kujawskiego
 - Kapela Szelążków z Nieszawy
 - Młodzieżowa Orkiestra Dęta w Nieszawie
 - Zespół folklorystyczny przy Zespole Szkół nr 1 z Aleksandrowa Kujawskiego

6. Dziedzictwo materialne

Zamki, grodziska

- ruiny zamku biskupiego w **Raciążku**, gm. Raciążek [XIV-XVIII w.]

Zespoły pałacowo-parkowe i dwory

- zespół dworski w **Ostrowąsie**, gm. Aleksandrów Kujawski [XVIII w.]
- zespół dworski w **Zdunach**, gm. Aleksandrów Kujawski [XIX w.]
- park dworski w **Służewie**, gm. Aleksandrów Kujawski [XIX w.]
- zespół pałacowy w **Aleksandrowie Kujawskim** [XX/XIX w., styl eklektyczny, dawny wł. hrabia Władysław Trojanowski, obecnie placówka oświatowa]
- zespół dworski w **Wysocinie**, gm. Bądkowo [XIX w., ob. placówka oświatowa]
- park dworski z folwarkiem w **Wagańcu**, gm. Waganiec [XIX w.]
- zespół dworski w **Seroczkach**, gm. Zakrzewo [XIX w., drewniana kaplica ośmioboczna]
- zespół dworski w **Zakrzewie** gm. Zakrzewo [XIX w.]
- park dworski w **Siniarzewie**, gm. Zakrzewo [XVIII w.]

Zabytki techniczne [zabytki techniki, kolejnictwo, przemysł]

- zespół dworca kolejowego z dworcem, wieżą ciśnień i domami mieszkalnymi w **Aleksandrowie Kujawskim** [XIX w.]

- młyn Brunona Brandta w **Służewie**, gm. Aleksandrów Kujawski [XX w.]
- zespół dworca kolejowego w **Otłoczynie**, gm. Aleksandrów Kujawski [XX w.]
- zespół dworca kolejowego w **Ciechocinku** [XIX/XX w.]
- zespół tężni i warzelni soli wraz z parkami Tężniowym i Zdrojowym w **Ciechocinku** [XIX/XX w.]
 - Park Tężniowy z budynkami [XIX/XX w.; szpital, budynek główny z przebieralniami basenu, pompownia (dec. hydrofornia), zespół pływalni solankowo- termalnej]
 - zespół tężni, warzelnia, rezerwuar solanki [XIX/XX w.]
 - źródło solanki nr 11 "Grzybek" [XX w.]
 - Park Zdrojowy [XIX w.; pijalnia wód mineralnych, muszla koncertowa, kręgielnia, budynek maszyny parowej, szalet]
- zespół łaźni w **Ciechocinku** [XIX-XX w.; 5 łaźni]
- park sosnowy w **Ciechocinku** [XIX w.]
- wiatrak w **Pomianach**, gm. Koneck [XX w., architektura drewniana, paltrak]
- młyn zbożowy w **Wagańcu**, gm. Waganiec [XIX/XX w.]
- młyn w **Otłoczynie**, gm. Aleksandrów Kujawski [XIX w.]
- dworzec kolejowy w **Wagańcu**, gm. Waganiec [XIX w.]
- przeprawa promowa przez Wisłę w **Nieszawie** [XX w.]

Architektura militarna

- niemieckie schrony bojowe z 1944 r. wzdłuż Tążyny (pojedyncze fragmenty)
- bunkier nad Tążyną z 1944 r. (Otłoczyn)

Inne obiekty:

- Teatr Letni w **Ciechocinku** [XIX/XX w.; architektura drewniana]
- budynek mieszkalny z restauracją w **Ciechocinku** na ul. Armii Krajowej 4 [XX w.]
- „Pałacyk Dyrekcji” w **Ciechocinku** [XIX/XX w.; ob. administracja uzdrowiska, ul. Kościuszki 10]
- willa „Romana” w **Ciechocinku** [XIX w., ul. Kościuszki 16]
- dworek Prezydenta RP w **Ciechocinku** [XX w., ul. Leśna 1]
- willa w **Ciechocinku** [XIX w., ul. Piłsudskiego 5a]
- chałupa z częścią inwentarską w **Ciechocinku** [XVIII w., architektura drewniana]
- chałupa drewniana z budynkiem inwentarskim w **Słońsku Górnym** [XVIII w., architektura drewniana]
- dom w **Ciechocinku** [XX w., ul. Traugutta 14, architektura drewniana]
- dom w **Ciechocinku** [XIX w., ul. Zdrojowa 2b]
- willa „Kujawianka” w **Ciechocinku** [XX w., ul. Zdrojowa 36]
- dawny hotel Karola Müllera w **Ciechocinku** [XIX w., ul. Zdrojowa 2 /Kościuszki, architektura szachulcowa, ob. liceum]
- Willa "Radwan" w Aleksandrowie Kujawskim [XIX w., dawniej hotel i restauracja]

- Willa "Maria" w Aleksandrowie Kujawskim [XX w.]
- budynek poczty w **Otłoczynie**, gm. Aleksandrów Kujawski
- budynek poczty w **Ciechocinku** [XX w.]
- budynek karczmy w **Otłoczynie**, gm. Aleksandrów Kujawski [XIX w.]
- budynek szkoły realnej, obecnie liceum salezjanów w **Aleksandrowie Kujawskim** z 1913-1916 r. [XX w.]
- Partery Hellwiga w Ciechocinku [XX w.]
- Kino „Zdrój” w Ciechocinku
- domy mieszkalne na ul. Jagiellończyka, 3 Maja, Mickiewicza i Noakowskiego w Nieszawie [XIX w.]
- klasycystyczny ratusz w Nieszawie [XVIII/XIX w.]
- dom rodzinny Edwarda Stachury w Łazieńcu, gm. Aleksandrów Kujawski

Obiekty sakralne:

- kościół parafialny pw. św. Wacława w **Grabiach**, gm. Aleksandrów Kujawski [XIV-XVI w.]
- kościół parafialny pw. Narodzenia NMP w **Ostrowąsie**, gm. Aleksandrów Kujawski [XX w., sanktuarium maryjne, obraz MB “Pani Kujaw”]
- kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w **Otłoczynie**, gm. Aleksandrów Kujawski [XX w., dawniej kościół ewangelicki]
- kościół parafialny pw. Jana Chrzciciela w **Służewie**, gm. Aleksandrów Kujawski [XVI w.]
- kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego w **Aleksandrowie Kujawskim** [XIX w., styl neogotycki]
- klasztor ss. słuźebniczek NMP w **Aleksandrowie Kujawskim** [XIX w.]
- kaplica prawosławna w **Aleksandrowie Kujawskim** [XIX w., dawniej plebania prawosławna]
- kościół parafialny pw. św. Mateusza w **Bądkowie**, gm. Bądkowo [XIV w.]
- kościół parafialny pw. Świętego Krzyża w **Łowiczku**, gm. Bądkowo [XVII w., XIX w.; architektura drewniana]
- kościół parafialny pw. św. św. Apostołów Piotra i Pawła w **Ciechocinku** [XIX w.]
- cerkiew połowa pw. Michała Archanioła w **Ciechocinku** [XIX w.]
- kościół parafialny pw. św. Prokopa w **Konecku**, gm. Koneck [XX w.]
- kościół parafialny pw. św. Marcina w **Straszewie**, gm. Koneck [XVIII w., architektura drewniana]
- kościół parafialny pw. św. Jadwigi w **Nieszawie** [XV w., styl późnogotycki]
- zespół klasztorny franciszkanów w **Nieszawie** [XVII-XIX w.; kościół pw. Znalezienia Krzyża, klasztor, budynki dawnego folwarku franciszkanów]
- kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych w **Raciążku**, gm. Raciążek [XVI-XVII w., styl późnogotycko-renesansowy]

- kościół pw. św. św. Stanisława i Marii Magdaleny w **Przypuście**, gm. Waganiec [XVIII w., architektura drewniana]
- kościół parafialny pw. św. Wojciecha w **Zbrachlinie**, gm. Waganiec [XIX w.]
- kościół parafialny pw. św. Mateusza Apostoła w **Sądzinie**, gm. Zakrzewo [XVIII w., architektura drewniana]
- kościół parafialny pw. św. Wojciecha w **Zakrzewie**, gm. Zakrzewo [XVIII w., architektura drewniana]
- kaplica podworska pw. św. Jana Ewangelisty w **Seroczkach**, gm. Zakrzewo [drewno, barok, XVII w., kaplica]

Dziedzictwo archeologiczne:

- neolityczne osady "długich domów" w Siniarzewie i Kuczkowie
- stanowisko archeologiczne Wilkostowo 23/24

7. Postacie historyczne

- **Antoni Wodziński** (1852-1928), pisarz, tłumacz. Miejsca związane: Służewo, Śmiłowice
- **Czesław Czyński** (1858-1932), okultysta, hipnotyzer, chiromanta. Miejsca związane: Turzynek k. Raciążka
- **Wacław Bębnowski** (1865-1945), rzeźbiarz. Miejsca związane: Służewo, Aleksandrów Kujawski
- **Stanisław Noakowski**, (1867-1928), architekt, malarz, rysownik, historyk sztuki. Miejsca związane: Nieszawa
- **Ferdynand A. Ossendowski** (1878-1945), pisarz, publicysta, podróżnik. Miejsca związane: Nieszawa
- **Edward Mycielski-Trojanowski** (1878-1954), właściciel ziemski, podróżnik, pisarz. Miejsca związane: Aleksandrów Kujawski, Toruń
- **Jan Woźnicki** (1881-1945), działacz ludowy, poseł, wicemarszałek Sejmu i Senatu II RP. Miejsca związane: Nieszawa, Lubraniec
- **Jadwiga Barthel de Weydenthal** (1884-1961), żołnierz I Brygady Legionów, działaczka niepodległościowa, rzeźbiarka, matka chrestna statku pasażerskiego MS Batory. Dama Orderu Virtuti Militari. Miejsca związane: Bądkowo
- **Stanisław Tatarkiewicz** (1883-1956), pierwszy burmistrz Aleksandrowa Kujawskiego, działacz społeczny i polityczny. Miejsca związane: Aleksandrów Kujawski
- **Edward Wilczyński** (1884-1937), podpułkownik Wojska Polskiego, kawaler Orderu Virtuti Militari. Miejsca związane: Waganiec
- **Przemysław Barthel de Weydenthal** (1893-1919), pułkownik artylerii Wojska Polskiego. Miejsca związane: Bądkowo, Włocławek

- **Maria Danilewicz-Zielińska** (1907-2003), pisarka, tłumaczka, prozaiczka, historyczka literatury, krytyczka literacka, bibliotekarka, działaczka emigracyjna. Miejsca związane: Aleksandrów Kujawski, Włocławek
- **Ryszard Kwiatkowski** (1931-1993), kompozytor i pedagog. Miejsca związane: Jaranowo, Bydgoszcz
- **Edward Stachura** (1937-1979), poeta, pieśniarz, tłumacz. Miejsca związane: Łazieniec, Ciechocinek, Aleksandrów Kujawski
- **Janusz Żernicki** (1939-2001), poeta. Miejsca związane: Ciechocinek
- **Marek Grześ** (1946-2020), geograf, hydrolog. Miejsca związane: Ciechocinek

8. Miejsca pamięci (pomniki, tablice, cmentarze)

- Zbiorowa mogiła 266 ofiar terroru z 1939 roku w **Aleksandrowie Kujawskim**
- Pomnik Lotników Polskich w **Aleksandrowie Kujawskim**
- Pomnik ku czci Żydów aleksandrowskich w **Aleksandrowie Kujawskim**
- Pomnik bł. Edmunda Bojanowskiego w **Aleksandrowie Kujawskim**
- Pomnika św. Jana Bosko w **Aleksandrowie Kujawskim**
- Pomniki upamiętniający założenie Miejskiego Związku Klubu Sportowego Orłęta w **Aleksandrowie Kujawskim**
- Pomnik konstytucji w **Aleksandrowie Kujawskim**
- Pomnik (armata) upamiętniający żołnierzy 6 Dywizji Piechoty w **Służewie**, gm. Aleksandrów Kujawski
- Pomnik Jana Pawła II w **Służewie**, gm. Aleksandrów Kujawski
- Pomnik Fortepian Chopina w **Służewie**, gm. Aleksandrów Kujawski
- Pomnik upamiętniający katastrofę kolejową w **Otłoczynie**
- Obelisk ofiar z II wojny światowej w **Odolinie**, gm. Aleksandrów Kujawski
- Pomnik Jana Pawła II w **Ostrowąsach**, gm. Aleksandrów Kujawski
- Tablica na miejscu kaźni z okresu II wojny światowej w **Ciechocinku**
- Pomnik pomordowanym w II Wojnie Światowej w **Konecku**
- Obelisk poświęcony pułkownikowi Przemysławowi Barthel de Weyden w **Bądkowie**, gm. Bądkowo
- Pomnik pojednania polsko-niemieckiego w **Nieszawie**
- Pomnik Józefa Piłsudskiego w **Nieszawie**
- Pomnik Św. Wojciecha w **Nieszawie**
- Tablica upamiętniająca Stanisława Noakowskiego w **Nieszawie**
- Kopiec ku czci powstańców styczniowych w **Nieszawie**
- Pomnik upamiętniający pobyt Fryderyka Chopina w **Nieszawie**
- pomnik uczestników walk o wolną Polskę w **Raciążku**
- Pomnik Romana Ignatowskiego w **Ciechocinku**
- Pomnik Jerzego Waldorffa w **Ciechocinku**
- Tablica upamiętniająca Wiesławę Wolfową (Honorową Obywatelkę Ciechocinka) w

Ciechocinku

- Tablica upamiętniająca powódź z 1924 roku w **Ciechocinku**
- Tablica pamięci manifestacji niepodległościowej z 1918 r. w **Ciechocinku**
- Pomnik ku pamięci Romualda Traugutta w **Ciechocinku**

Cmentarze

- cmentarz rzymsko-katolicki w **Goszczewie**, gm. Aleksandrów Kujawski [XIX w.]
- cmentarz rzymsko-katolicki w **Ostrowąsie**, gm. Aleksandrów Kujawski [XX w.]
- cmentarz rzymsko-katolicki w **Otłoczyna**, gm. Aleksandrów Kujawski [XX w.]
- Ukraiński Cmentarz Wojskowy z lat 1920-1921, tzw. Kozacka Mogiła w **Aleksandrowie Kujawskim** [XX w.]
- cmentarz rzymsko-katolicki w **Aleksandrowie Kujawskim** [XX w.]
- cmentarz prawosławny w **Aleksandrowie Kujawskim**
- cmentarz żydowski w **Aleksandrowie Kujawskim**
- cmentarz ewangelicki w **Białych Błotach**, gm. Aleksandrów Kujawski [XIX w.]
- cmentarz ewangelicki w **Nowym Ciechocinku**, gm. Aleksandrów Kujawski [XIX w.]
- cmentarz ewangelicki w **Otłoczynie I**, gm. Aleksandrów Kujawski
- cmentarz ewangelicki w **Otłoczynie II**, gm. Aleksandrów Kujawski
- cmentarz starołuterański rodowy w **Otłoczynie** (Kutta), gm. Aleksandrów Kujawski
- cmentarz ewangelicki w **Piminie**, gm. Aleksandrów Kujawski [XIX w.]
- cmentarz żydowski w **Służewie**, gm. Aleksandrów Kujawski [XVIII w.]
- cmentarz ewangelicki w **Wilkostowie**, gm. Aleksandrów Kujawski [XVIII w.]
- cmentarz rzymsko-katolicki w **Bądkowie**, gm. Bądkowo [XIX w.]
- cmentarz rzymsko-katolicki w **Łowiczku**, gm. Bądkowo [XIX w.]
- cmentarz ewangelicki rodowy w **Antoniewie**, gm. Bądkowo
- cmentarz ewangelicki w **Kryńsku**, gm. Bądkowo
- cmentarz rzymsko-katolicki w **Ciechocinku** [XIX w.]
- cmentarz rzymsko-katolicki w **Ciechocinku** [XX w.]
- cmentarz mennonicko-ewangelicki w **Ciechocinku** (Słońsk Górny) [XVIII w.]
- cmentarz żydowski w **Ciechocinku** [XX w.]
- cmentarz ewangelicki w **Kamieńcu**, gm. Koneck [XVIII]
- cmentarz ewangelicki w **Starym Zbrachlinie**, gm. Waganiec [XX w.]
- cmentarz ewangelicki w **Brudnowie**, gm. Waganiec [XX w.]
- cmentarz ewangelicki w **Nieszawie**
- cmentarz rzymskokatolicki w **Nieszawie I**
- cmentarz wielowyznaniowy w **Nieszawie**
- cmentarz żydowski w **Nieszawie**
- cmentarz w **Raciążku**

9. Szlaki kulturowe

- Szlak Solankowy w Ciechocinku
- Szlak Powstania Styczniowego na Kujawach (przebiega m.in. przez Aleksandrów Kujawski i Służewo)
- Kujawsko-Pomorski Szlak Fryderyka Chopina (przebiega m.in. przez Służewo-Ciechocinek i Nieszawę)
- Szlak im. S. Noakowskiego (Toruń – Rudak – Czerniewice – Brzoza – Otłoczyn – Wołuszewo – Ciechocinek – Raciążek – Nieszawa)
- Szlak Wiślany (Ciechocinek – Słońsk Dolny – Otłoczyn)
- Szlak Krystynki (Ciechocinek – Kuczek – Raciążek)
- Szlak Solny (Kuczek – Odolion – Otłoczyn)
- Szlak Kujawski (Podole – Ciechocinek – Wołuszewo – Aleksandrów Kujawski – Służewo)

10. Literatura, strony WWW

Literatura (wybór)

1. Aleksandrów Kujawski. Zarys dziejów, pod red. A. Cieśli, Aleksandrów Kujawski 2009.
2. Andrzejewski A., Wroniecki P.(red.), W poszukiwaniu zaginionego miasta: 15 lat badań średniowiecznej lokalizacji Nieszawy, Łódź 2015.
3. Ciechocinek. Dzieje uzdrowiska, pod red. Sz. Kubiaka, Włocławek 2001.
4. Dzieje Nieszawy, t. 1, pod red. R. Czaj, Toruń 2004.
5. Golon M., Dzieje Nieszawy, t. 2 (1945-1900), Toruń 2005.
6. Lisiecka D., Biała Lokomotywa. Festiwal Literacki w Łazieńcu, Łazieniec 2021.
7. Paczkowski S., Służewo na Kujawach Wschodnich. Zarys dziejów, Włocławek 1999.
8. Paczkowski S., Z zagadnień osadnictwa średniowiecznej Nieszawy do roku 1422, Zeszyty Naukowe SHKMizH WTN, nr 2, 2005, s. 7-37.
9. Raczyński M., Materiały do historii Ciechocinka: od zapoczątkowania budowy warzelniów soli do wybuchu wielkiej wojny. Z. 1 ; Materiały do historii Ciechocinka, Warszawa 1935.
10. Rozynekowski W., 1230 – Książę Konrad mazowiecki nadaje Nieszawę Krzyżakom [w:] Nieszawa – 770 lat historii, red. W. Rozynekowski, Toruń 2000, s. 7-16.
11. Sowa W., Uwagi nad układem urbanistycznym miasta [w:] Nieszawa – 770 lat historii, red. W. Rozynekowski, Toruń 2000.
12. Stodolny R., Od Aleksandrowa do Aleksandrowa Kujawskiego. Studia i szkice historyczne, Iwonicz-Zdrój 2015.
13. Stodolny R., Stosunki narodowościowe w Aleksandrowie Kujawskim do 1945 roku – wybrane aspekty [w:] Mniejszości wyznaniowe i etniczne w regionie kujawsko-

pomorskim Waldemar Rozynkowski, Małgorzata Strzelecka, Michał Targowski, Toruń
2017, s. 123-144.

14. Stachura E., Cała jaskrawość, Toruń 2000.

Strony WWW

www.zabytek.pl

<http://lapidaria.wikidot.com>